

Проекцията на фокуса в българския език от емпирична гледна точка: съпоставка с английския език

Георги Димитров

Университет за национално и световно стопанство (България)

Georgi Dimitrov. FOCUS PROJECTION IN BULGARIAN FROM AN EMPIRICAL PERSPECTIVE: BULGARIAN-ENGLISH COMPARISON

Abstract: The current study deals with focus projection in Bulgarian from an empirical perspective. The introductory part presents the idea of projection as a rational phenomenon in language. The field of literature takes notice of some major works which examines focus projection in Bulgarian and English. The next part of the study describes an experiment that has two basic aims: first, to examine whether there is focus projection in Bulgarian, and second, if such exists, what is the nature of its behavior. The conclusion analyzes the results from the experiment in comparison with English.

Keywords: focus, projection, comparison, Bulgarian, English

Георги Димитров. ПРОЕКЦИЯТА НА ФОКУСА В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК ОТ ЕМПИРИЧНА ГЛЕДНА ТОЧКА: СЪПОСТАВКА С АНГЛИЙСКИЯ ЕЗИК

Резюме. Настоящото изследване разглежда проекцията на фокуса в българския език от емпирична гледна точка. Уводната част представя идеята за проекция като рационално явление в езика. Обзорът на литературата обръща внимание на основни трудове, които изследват проекцията на фокуса в българския и английския език. Следващата част описва експеримент, който има две основни задачи: първо, да провери дали съществува проекция на фокуса в българския език и второ, ако съществува, какво е нейното поведение. Заключителната част анализира резултатите от експеримента в съпоставка с английския език.

Ключови думи: фокус, проекция, съпоставка, български, английски

Увод

Проекцията може да се разглежда като явление от рационален характер в езика. Тя намира израз на различни езикови равнища и спомага за по-икономичното използване на ресурсите на дадена лингвистична система. Например в английския език на морфологично равнище спрегнатата глаголна фраза изисква само първият глагол да е спрегнат, а останалите са в неспрегната форма – инфинитив или причастие. По този начин първият глагол „проектира“ категориите лице, число, време, наклонение и залог върху останалите глаголи от глаголната фраза, т.е. тези категории смислово се отнасят за цялата глаголна фраза. На равнище интонация един интонационен акцент върху прякото допълнение може да се окаже достатъчен, за да маркира интонационно и глагола, и прякото допълнение като нова информация в изказването.

За българския език също може да се постави въпросът дали един интонационен акцент върху прякото допълнение може да проектира фокуса върху прякото допълнение и върху предхождащия го преходен глагол. Казано по друг начин, въпросът се свежда до следното: могат ли широкият и тесният фокус в българския език да имат еднакво интонационно оформление подобно на широкия и тесния фокус в английския език? Фокусът е широк, когато цялото изказване е нова информация. При тесен фокус само дадена дума или фраза е нова информация, например само прякото допълнение от цялото изречение.

Кратък преглед на литературата

Проекцията на фокуса в английския език е разглеждана и от теоретична, и от емпирична гледна точка. От теоретично гледище може да споменем моделите на Гусенховен (Гусенховен 1983а) и Селкърк (Селкърк 1995). Според теоретичната постановка на Гусенховен (Гусенховен 1983а) съществува правило, което гласи, че един интонационен акцент върху прякото допълнение е достатъчен, за да може фокусът да обхваща цялата глаголна фраза. Иначе казано, акцентът върху прякото допълнение проектира фокуса и върху предхождащия допълнението преходен глагол.

При Селкърк (Селкърк 1995) връзката между акцент и фокус се осъществява чрез F-маркиране. Конституентите, които са F-маркирани, получават акцент, но не е задължително да са маркирани и за фокус. Проекцията на фокуса е представена чрез следното правило: ако опората на фразата или конституент на опората са F-маркирани, то това е достатъчно, за да бъде цялата фраза F-маркирана. По този начин фокусът е престаен като конституент, който е F-маркиран и който не е доминиран от друг. Селкърк също твърди, че всички акценти имат еднаква способност да проектират фокуса.

Емпиричните изследвания на Гусенховен (Гусенховен 1983б), Бърч и Клифтън (Бърч и Клифтън 1995), Уелби (Уелби 2003) и Бишъп (Бишъп 2011,

2012, 2017) също доказват, че проекцията на фокуса е реален феномен, а не просто теоретичен конструкт. Гусенховен (Гусенховен 1983б) установява, че проекцията на фокуса се случва от прякото допълнение към преходния глагол. Това служи като емпирично доказателство за валидността на теоретичния му модел (Гусенховен 1983а).

Резултатите от първите два експеримента на Бърч и Клифтън (Бърч и Клифтън 1995) дават основание на авторите да заключат, че акцентът върху преходния глагол не е необходим, когато има акцент върху прякото допълнение. Втората двойка експерименти от изследването обаче дават резултати, които не подкрепят резултатите от първите два експеримента. Уелби (Уелби 2003) установява, че интерпретацията на информационната структура на изречението не зависи от наличието или респективно липсата на пренуклеарен акцент дори и в случаите, в които изречението е с тесен фокус. Резултатите от изследванията на Бишъп (Бишъп 2011, 2012, 2017) също показват, че съществува проекция на фокуса в английския език.

Трябва да се отбележи, че има и изследвания, които поставят под съмнение съществуването на проекцията на фокуса. Резултатите от изследванията на Брийн, Федоренко, Уогнър и Гибсън (Брийн, Федоренко, Уогнър и Гибсън 2010) и Бишъп (Бишъп 2013) не подкрепят идеята за проекция на фокуса. Въпреки това е трудно да се отрече наличието на проекция на фокуса в английския език: много изследвания доказват съществуването на това явление, включително и изследвания на Бишъп, както е споменато по-горе.

Проекцията на фокуса в българския език не е изследвана. Явлението проекция на фокуса се споменава само във връзка с изследването на други интонационни явления. Например проекция на фокуса се споменава във връзка с интонационните контури, свързани с различни типове фокус в българския език в Андреева, Августинова и Бари (Андреева, Августинова и Бари 2001), Андреева (Андреева 2007), Андреева (Андреева 2009). Самият факт, че явлението се споменава в тези изследвания, означава, че споменатите езиковеди считат, че има проекция на фокуса в българския език. Но на проекцията на фокуса не е посветено отделно изследване. Експериментът, представен в тази статия, прави точно това.

Експеримент

Стимули

За съставянето на стимулите са използвани мини диалози, състоящи се от въпрос и отговор. Изреченията в диалозите следват структурата на изреченията, използвани в експериментите на Гусенховен (Гусенховен 1983б). Има три типа изречения: състоящи се от сказуемо и пряко допълнение (Структура А), сказуемо и пряко допълнение, което не е с конкретно лексикално съдържание, например *всичко*, *всички*, или сказуемо и обстоятелствено пояснение

(Структура Б) и допълнение или обстоятелствено пояснение в крайна позиция (Структура В). Структура В служи като контролна група, която цели да покаже каква може да бъде максималната успеваемост на участниците в експеримента.

Във всяка структура има 16 изречения, които представляват 8 лексикално идентични двойки. Към всяко изречение има въпрос, така че във всяка двойка в Структури А и Б един от въпросите създава контекст за широк фокус в отговора, а другият въпрос провокира тесен фокус. При Структура В единият от въпросите изисква акцент върху аргумента в крайна позиция, а другият – не. Също така в Структури А и Б изреченията са групирани и на базата на друг критерий: разстоянието, измерено в брой срички, между сричките, върху които може да има потенциален интонационен акцент. Във всяка от двете структури се получават 4 групи с по 4 изречения – 1 група с 0 срички между двата потенциални акцента, 1 група с 1 сричка, една с 2 и една с 3 срички между акцентите.

Например към изречението *Ще берем билките*, което принадлежи към Структура А, въпросите *Защо сте в гората?* и *Какво ще берете?* изискват съответно широк и тесен фокус в отговора. Когато всеки от въпросите се комбинира с отговора, се получават два лексикално идентични отговора – една лексикално идентична двойка. В случая между потенциалните интонационни акценти – втората сричка на *берем* и първата на *билките* – няма други срички.

Направен е запис на 48-те изречения и въпросите към тях. Записани са шестима говорители – жени, университетски преподаватели по английски език. Говорителите са групирани в три двойки, като във всяка двойка единият говорител чете въпросите, а другият – отговорите и след това си разменят ролята. За целта 48-те изречения са подредени по 6 различни начина, така че всеки говорител чете въпросите и отговорите в различна последователност. Говорителите са инструктирани да четат изреченията максимално естествено и не са запознати с целта на експеримента.

Провеждане на експеримента

От направените записи са избрани 48 въпроса и 48 отговора. Всеки от въпросите е комбиниран с двата лексикално идентични отговора. Разбира се, единият е подходящият отговор, а другият е отговор на друг въпрос, който изисква друг тип фокус в отговора. При подредбата на диалозите е направен опит да се избягва струпване на изречения от една и съща структура, струпване на еднакъв брой срички между потенциалните акценти, както и един и същ говорител да чете последователни изречения.

Също така в нито една двойка диалози въпросът и отговорът не са от една двойка говорители, но и при двата лексикално идентични отговора въпросът е прочетен от един и същи говорител.

Ако двойка лексикално идентични отговори са в определена последователност при въпроса, който изисква широк фокус, то те са в същата последователност и при въпроса, изискващ тесен фокус. Другата двойка лексикално идентични отговори от същата структура и със същия брой срички между акцентите се появяват в обратната последователност: ако в първата двойка отговорите са в последователност широк–тесен фокус, то във втората двойка те са в последователност тесен–широк фокус. Например въпросът *Защо сте в гората?* се комбинира два пъти с *Ще берем билките*. Ако първият е подходящият интонационно отговор, то тогава при въпроса *Какво ще берете* вторият отговор ще бъде подходящ, тъй като и при двата въпроса отговорите са в една и съща последователност. Другата двойка лексикално идентични отговори – *Какво ще правиш?*, *Какво ще изядеш?* *Ще изям семките*. – е в обратната последователност. Когато *Какво ще правиш?* се комбинира с двата отговора, вторият отговор ще бъде подходящ. Съответно при *Какво ще изядеш?* първият отговор ще е интонационно подходящ.

Направен е запис на базата на критериите, описани в предходните два параграфа. Записът е пуснат на 27 студенти от специалност „Английска филология“: 18 жени и 9 мъже на възраст между 20 и 43 години. Експериментът е проведен във фонетичен кабинет. Участниците слушат записа със слушалки и са инструктирани, като пуснат записа, да не го спират. Всеки от участниците има лист с отговори, на който са написани въпросите. Задачата е срещу всеки въпрос да се напише „1“ или „2“ в зависимост от това коя според информанта е върнатата комбинация от въпрос и отговор. Времетраенето на записа е около 15 минути и записът се слуша един път.

Резултати

Резултатите показват, че различните структури са с различна степен на успеваемост. Под „успеваемост“ се разбира процентът на правилните комбинации за всяка структура, отбелязан от информантите. Правилна е тази комбинация, при която при правенето на записите отговорът е даден на въпроса към него, а не на другия въпрос, който изисква друг тип фокус. Във всяка структура има 16 двойки диалози с лексикално и интонационно идентичен въпрос: 16 двойки диалози x 27 участници прави 432 двойки диалози за всяка структура. Следователно 432 познати комбинации при дадена структура се равняват на 100% успеваемост.

Тъй като експериментът следва изследването на Гусенховен (Гусенховен 1983б) за английския език, резултатите от двете проучвания могат да се сравнят. Успеваемостта за българския език при Структура А е 50%, а при Гусенховен около 55%. При Структура Б за българския език успеваемостта е около 53,5%, докато при английския е цели 70%. При контролната група – Струк-

тура В – максималната успеваемост за българския език е около 66%, а при английския е около 83%.

Изводите са два. Първо, резултатите от двата експеримента са сходни и второ, очевидно и в българския език има проекция на фокуса. Но има и важни разлики. Например при Структура Б резултатите не са чак толкова сходни. Това, което ги обединява, е, че и в двата случая успеваемостта при Структура Б е между тази на Структура А и тази на Структура В. Това е едно от нещата, което Гусенховен предсказва за неговия експеримент, което очевидно важи и за българския. Но при експеримента с английския успеваемостта при Структура Б дава основание на Гусенховен да твърди, че при тази структура няма проекция на фокуса. При експеримента, описан в тази статия обаче, разликите в успеваемостта между структури А и Б е много малка и на пръв поглед е трудно да се каже какво се случва с проекцията на фокуса в Структура Б. Друго нещо, което прави впечатление, е, че максималната успеваемост – при Структура В – е по-голяма при английския, отколкото при българския език.

Изводи и заключение

На базата на получените резултати може да се твърди, че в българския език има проекция на фокуса от прякото допълнение към преходния глагол. Това се потвърждава от успеваемостта при изреченията от Структура А. Там участниците имат 50% успеваемост, което означава, че в половината от чуитите изречения от тази структура участниците не могат да разграничат интонационното оформление на широкия от тесния фокус.

Интересен е резултатът при Структура Б. Трудно е да се каже дали там има проекция, без да се направят допълнителни изследвания. Интересно е например да се види дали успеваемостта при Структури А и Б зависи от разстоянието между потенциалните акценти. Очаква се при Структура А разстоянието да не е фактор – тясната връзка между глагол и пряко допълнение допринася за осъществяването на проекцията на фокуса. Ако при Структура Б разстоянието между акцентите не е фактор, то тогава най-вероятно и при тази Структура има проекция.

Важно е да се провери степента на ударение на пренуклеарните акценти при Структури А и Б – такъв перцептивен експеримент също би спомогнал за по-точното определяне на поведението на проекцията на фокуса в българския език. За прецизиране на изводите обаче са необходими нови изследвания и експерименти.

Библиография

- Andreeva, Bistra. *Zur Phonetik und Phonologie der Intonation der Sofioter Varietät des Bulgarischen*. PhD Dissertation. Saarbrücken: Institute of Phonetics, University of the Saarland, 2007.
- Andreeva, Bistra. Towards the intonational phonology of the Sophia Variety of Bulgarian. – In: *Studies of Formal Slavic Phonology, Morphology, Syntax, Semantics and Information Structure*. Proceedings of Formal Description of Slavic Languages 7, Leipzig 2007. (Eds. by Gerhild Zybatow, Uwe Junghanns, Denisa Lenertová and Petr Biskup). Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009, 357–371.
- Andreeva, Bistra, Tania Avgustinova, William Barry. Link-associated and focus-associated accent patterns in Bulgarian. – In: *Current Issues in Formal Slavic Linguistics*, volume 5 of *Linguistik International*. (Eds. by Gerhild Zybatow, Uwe Junghanns, Grit Mehlhorn and Luka Szucsich). Frankfurt am main: Peter Lang, 2001, 353–364.
- Bishop, Jason. English listeners' knowledge of the broad versus narrow focus contrast. – *Proceedings of the International Congress of Phonetic Sciences*, XVII, 2011, 312–315.
- Bishop, Jason. Focus, prosody, and individual differences in “autistic traits”: Evidence from cross-modal semantic priming. – *UCLA Working Papers in Phonetics*, CXI, 2012, 1–26.
- Bishop, Jason. *Prenuclear Accentuation in English: Phonetics, Phonology, and Information Structure*. PhD dissertation. Los Angeles: University of California, 2013.
- Bishop, Jason. Focus projection and prenuclear accents: evidence from lexical processing. – *Language, Cognition and Neuroscience*, XXXII, 2017, 236–253.
- Breen, Mara, Evelina Fedorenko, Michael Wagner, Edward Gibson. Acoustic correlates of information structure. – *Language and Cognitive Processes*, XXV, 2010, 1044–1098.
- Birch, Stacy, Charles Clifton. Focus, accent and argument structure: Effects on language comprehension. – *Language and Speech*, XXXVIII, 1995, 365–391.
- Gussenhoven, Carlos. Focus, mode and the nucleus. – *Journal of Linguistics*, XIX, 1983, 377–417.
- Gussenhoven, Carlos. Testing the reality of focus domains. – *Language and Speech*, XXVI, 1983, 61–80.

Selkirk, Elisabeth. Sentence prosody: intonation, stress, and phrasing. – In: *The Handbook of Phonological Theory*. (Ed. by John Goldsmith). Oxford: Blackwell, 1995, 550–569.

Welby, Pauline. Effects of pitch accent position, type, and status on focus projection. – *Language and Speech*, XLVI, 2003, 53–81.

Ст. преп. Георги Димитров

Университет за национално и световно стопанство

Адрес: Студентски град „Хр. Ботев“, 1700 София, България

✉ gmdimitrov89@gmail.com

Senior Lecturer Georgi Dimitrov

University of National and World Economy

Address: Student Town, 1700 Sofia, Bulgaria

✉ gmdimitrov89@gmail.com